

Voorkomen en standplaats van de muizestaart (*Myosurus minimus* L.), in het bijzonder in Noordoost-Nederland

door E. J. Weeda, A. C. J. Dijkstra en W. Ph. ten Klooster

*Muizestaart mag één van onze minder bekende voorjaarsbloeiers worden genoemd. Onbekend maakt onbemind, en zo was de muizestaart omstreeks 1970 vrijwel uit de aandacht der floristen verdwenen, zodat deze soort bijkans voor de Nederlandse flora verloren gewaand werd. Dank zij de oplettendheid en volharding van enkele onderzoekers is *Myosurus thans* aan de vergetelheid ontrukkt, maar de meldingen van buiten Friesland en het oostelijke en zuidelijke kustgebied van het IJsselmeer blijven tamelijk schaars. Hier willen wij vooral aandacht vragen voor het voorkomen van de muizestaart in Drenthe en Groningen, waar we deze soort in diverse streken – hier en daar in overvloed – aantreffen.*

Het 'zoekbeeld' van de muizestaart

De muizestaart (*Myosurus minimus*) heeft alles mee om over het hoofd te worden gezien. Het kleine plantje valt vooral tussen gras weinig op, doordat de gelijkenis met een graspolletje vaak treffend is; het oog van de florist moet door de kleine bleekgele kroonbladen worden getrokken. Reeds in de voorzomer verdwijnt de plant, althans in weilanden (VAN DIJK 1972, 1974). Verder kan de mate van voorkomen sterk wisselen (HOEKSTRA en VAN DER PLOEG 1974); over het algemeen zal een nat voorjaar het optreden van deze soort begunstigen.

Met de biotoopkeuze van de muizestaart is iets merkwaardigs aan de hand, of moet men zeggen: met het gangbare 'zoekbeeld' van deze soort bij de floristen? Tegenwoordig wordt zij gewoonlijk aangetroffen op min of meer natte en kale plekken bij de ingang van weilanden (VAN DIJK, l.c.; HOEKSTRA en VAN DER PLOEG 1977). Van vroeger zijn meldingen van dit standplaatstype – althans van weilanden – ook wel bekend (KOPS 1800, pl. 73; MULDER 1818, p. 41; ROMBOUTS en MERKUS DOORNIK 1852; DE WEVER 1914, p. 47) maar toch vrij schaars in vergelijking met de opgaven voor bouwland. Van de ongeveer zestig vondsten in de 19e eeuw, waarvan een standplaatsopgave bekend is, heeft de helft op bouwland betrekking, terwijl er nog geen tien vondsten in weilanden als zodanig kunnen worden achterhaald (de overige opgaven betreffen wegranden, dijkes en enige standplaatsaanduidingen die slechts een- of tweemaal worden vermeld). In dit verband is het volgende citaat van VAN DER TRAPPEN (1844, nr. 47) illustratief: 'Wat de Natuurlijke Groeiplaats van dit lieve plantje

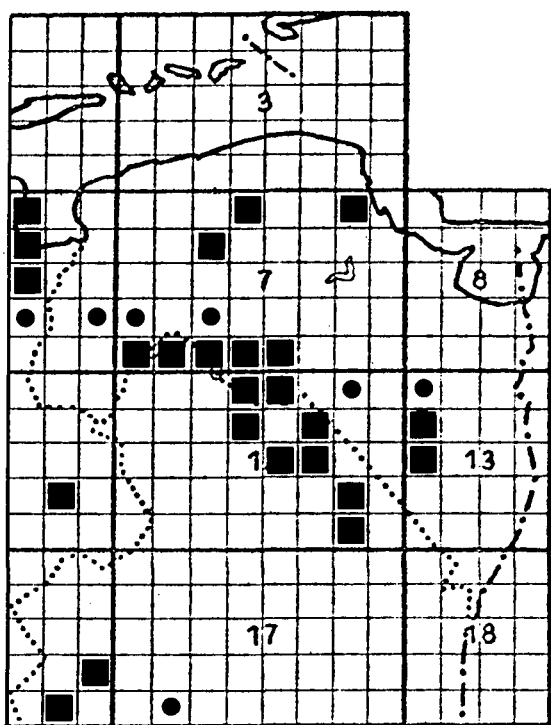
betreft, noch op vochtige zandgronden noch op weiland heb ik hetzelfde tot heden toe zien groeien, en meen dat men het, op den aangegeven bloeitijd, wel voornamelijk tusschen het jonge korn te zoeken hebbe' (volgt een opsomming van

*Muizestaart (*Myosurus minimus*)
(foto: A. L. J. van IJzendoorn)*

eigen vondsten op akkers her en der in de provincie Utrecht). Vóór de grootscheepse verdeling van akkerplanten sinds het midden van onze eeuw schijnt de muizestaart in bepaalde streken van ons land en omringende landen een vast bestanddeel van de akkerflora op niet al te voedselarme en niet te zware, maar wel vochtige en veelal verslachte grond te zijn geweest. Thans wordt hij althans in Nederland hoogst zelden meer op akkers gevonden; uit 1982 is er nog een dergelijke melding voor Herkenbosch aan de Roer (mond. med. R. W. J. M. van der Ham). Verder wordt hij nog in enkele boomkwekerijen aangetroffen (schr. med. P. Zonderwijk). Het is niet uitgesloten dat verlaten maisakkers met een door drijfmest grondig 'verpeste' bodemstructuur onze muizestaart nieuwe perspectieven zullen bieden. Zoals het er nu voor staat, behoort de aanwezigheid van *Myosurus* op bebouwde grond evenwel vrijwel tot het verleden.

Fig. 1. Verspreiding van de muizestaart in Noordoost-Nederland (naar MENNEMA, 1984). ■ = uurhok waarin de soort sinds 1950 is aangetroffen; ● = uurhok waarin de soort alleen vóór 1950 is aangetroffen.

Een ander standplaatstype van de soort dat verdwenen is, was alleen van Wieringen bekend. Volgens VAN SOEST (1931, p. 346) trad zij hier in groten getale tussen aangespoeld zeegras (*Zostera marina*) op. De verwoestende epidemie onder het zeegras sinds 1932 en de Zuiderzeewerken hebben deze standplaats doen verdwijnen. Langs de Grevelingen zou zij evenwel opnieuw kunnen ontstaan.

Het merkwaardige verschijnsel doet zich nu voor dat sinds ongeveer een halve eeuw de muizestaart steeds vaker in weilanden is gevonden, na 1970 langs de IJsselmeerkust (VAN DIJK, l.c.) en in Friesland (HOEKSTRA en VAN DER PLOEG, l.c.) zelfs veelvuldig, en dat het thans bekende verspreidingspatroon het van vroeger bekende patroon maar ten dele dekt (MENNEMA 1984). De gekijkte vraag is in zo'n geval of het om een nieuw, dan wel een tot dusver onopgemerkt verschijnsel gaat. Een werkelijk afdoende beantwoording is zelden te geven, meestal mag men al erg tevreden zijn als het lukt één van beide interpretaties als bijzonder aannemelijk voor te stellen. Welnu, we mogen beginnen met – niet zonder voldoening – vast te stellen dat van heel wat onaanzienlijke soorten de vermeende (aanstaande) verdwijning in de laatste 15 à 25 jaar naar het rijk der fabelen is verwezen. Als voorbeeld mogen hier mosbloempje (*Crassula tillaea*), de geelster-soorten (*Gagea* spp.), heeleen (*Holosteum umbellatum*), klimop-waterranonkel (*Ranunculus hederaceus*) en vogelpootklaver (*Trifolium ornithopodioides*) worden opgevoerd. Sommige van deze soorten zijn ook elders in Europa na veronderstelde verdwijning teruggevonden; dit geldt ook voor de muizestaart (MENNEMA, l.c.).

Het is aannemelijk dat er een wisselwerking optreedt tussen het uitzonderlijk goed tot wasdom komen van zulke weinig bekende planten in bepaalde jaren, een groeiend inzicht in hun standplaats-eisen en intensivering van het floristisch onderzoek in het algemeen. Wie niet bij toeval of door een 'specialist' met onaanzienlijke plantjes als de zojuist genoemde is geconfronteerd, zal ze over het hoofd blijven zien. Enkele oorzaken waardoor onze muizestaart licht wordt 'gemist' zijn al genoemd. Ten aanzien van de bloeitijd van deze soort valt er nog op te wijzen dat tot dusver in de Nederlandse flora's mei en juni als bloei maanden worden opgegeven, terwijl *Myosurus* thans gewoonlijk in april en mei in bloei wordt gevonden. Vermoedelijk heeft deze discrepantie te maken met de standplaats en bloeit de soort in akkers later dan in weilanden. De opnamen met muizestaart van akkers op Terschelling van

DIEMONT, SISSINGH en WESTHOFF (1940, tabel 6) werden zelfs in augustus gemaakt, een maand waarin het plantje in weilanden hoogst zelden is terug te vinden.

Zolang er geen duidelijke aanwijzingen van een reële uitbreiding zijn, houden we het erop dat niet zozeer de muizestaart zelf als wel de ontmoetings-frequentie tussen mens en muizestaart is toegenomen. Dit sluit niet uit dat er lokaal van uitbreiding van de soort sprake kan zijn; op deze mogelijkheid komen we verderop terug.

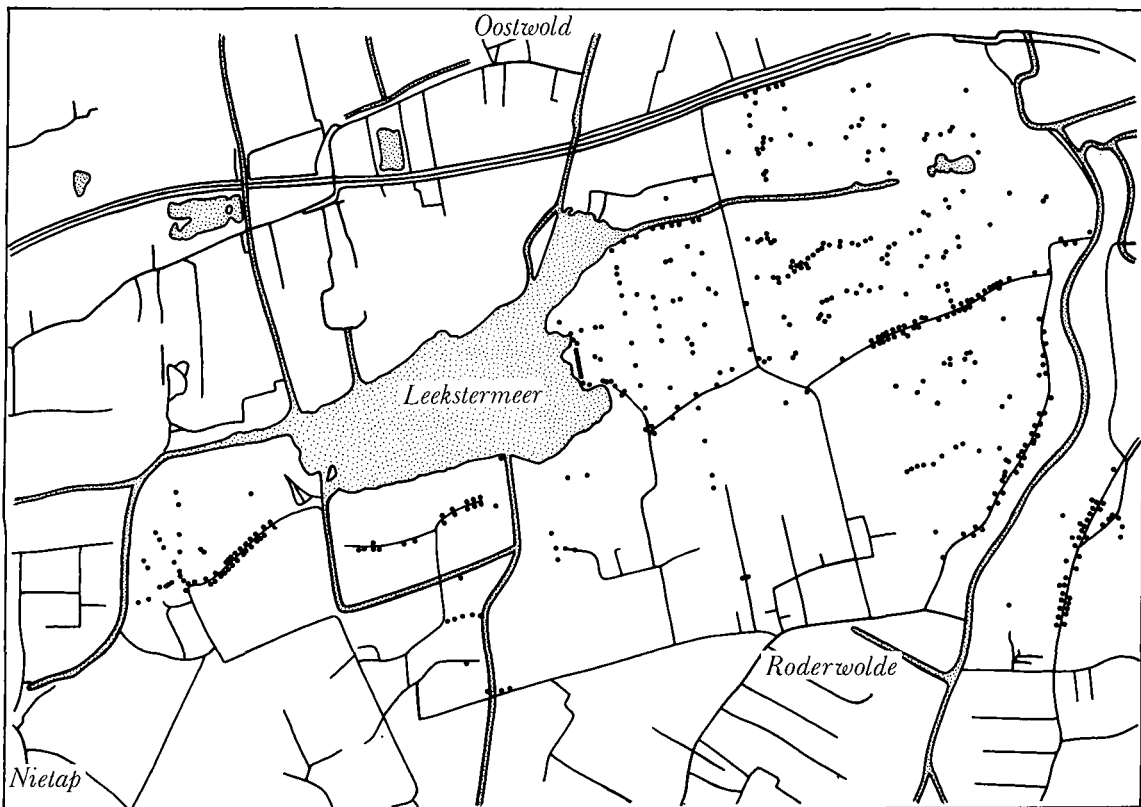
De muizestaart in Drenthe en Groningen

Het Drentse areaal van *Myosurus* valt in tweeën uiteen: een zuidwestelijk deel, waarvan het stroomdal van de Oude Vaart tussen Uffelte en Ruinerwold de kern vormt, en een groter noordelijk en noordwestelijk deel (fig. 1). Binnen dit laatste gedeelte liggen de zwaartepunten in de omgeving van het Leekstermeer, in de Eelder- en Peizermeden, bij De Punt en in het Hunzedal. Oude vondsten in Drenthe zijn – als bij zoveel plantesoorten – schaars, oude standplaatsopga-

ven nog schaarser. Tussen Meppel en IJhorst werd de muizestaart omstreeks 1850 op braakland gevonden, bij Hoogeveen in 1947 op een akkertje.

De meeste vindplaatsen in de provincie Groningen liggen in een strook van Oldekerk tot Winschoten, in overgangszones van zand naar veen of van veen naar klei. Zowel akkers, wegranden, dijkes als weilanden worden als standplaats opgegeven. Vergeleken met Noord-Friesland is de muizestaart in Noord-Groningen maar weinig aangetroffen (vergelijk HOEKSTRA en VAN DER PLOEG 1977). Hier schijnt hij het meest nog in de buurt van steenfabrieken voor te komen. Uit het zuidoosten van de provincie was de soort recent alleen bekend van een weinig geschoffeld, drassig pad in een plantsoen te Nieuwe Pekela (mond. med. E. J. Boekema). Van de oudere vondsten in het veenkoloniale gebied verdient de aandacht een vondst omstreeks 1880 in een weiland bewesten het Beneden-Westerdiep bij Veendam, in een tijd dus dat vondsten in weilanden nog ongebruikelijk waren.

Fig. 2. Voorkomen van de muizestaart ten zuiden en oosten van het Leekstermeer (Dr.). Duidelijk tekenen zich de reeksen weilandingangen respectievelijk verbindingsdammetjes af. De dichte rij stippen direct aan de oostzijde van het meer betreft een reeks vindplaatsen op een dijk.

De jacht op voorjaarsplanten in de natte lente van 1983 leverde twee nieuwe vindplaatsen in het Hunzedal en één in Westerwolde op, die het tot dan toe bekende verspreidingspatroon in Noord-Drenthe en Groningen in zuidelijke richting voortzetten. Verder zuidoostwaarts in Drenthe werd tevergeefs naar *Myosurus* gezocht, hoewel er onder meer tussen Exloo en Tweede Exloërmond heel wat ogenschijnlijk geschikte weilandingen zijn. In Noord-Drenthe vertoont de muizestaart een bijzonder hoge verspreidingsdichtheid ten zuiden en oosten van het Leekstermeer. Hier is door medewerkers van het Staatsbosbeheer in de periode 1976-1981 het verspreidingspatroon van deze soort nauwgezet in kaart gebracht (fig. 2). Daarbij bleek dat zij ter plaatse vrijwel beperkt is tot de zone met klei-op-veen dan wel kleiig veen, en op de hogere dekzandgronden ontbreekt, zoals benoorden Roderwolde, om Sandebuurt en op de es van Leutingewolde. Zij komt voor op dammen die de ingang van weilandpercelen vormen, maar ook op paadjes die zeer frequent door vee belopen worden. Aan de oostkant van het Leekstermeer staat zij bovenop een zeer veelvuldig belopen dijk alsmede op een lage, zandige kade.

Weilandingen en veepaadjies vormen ook elders in Drenthe de gebruikelijke standplaats van *Myosurus*. Ook op kaalgeschoven wegbermen en slootkanten wordt de soort weleens aangetroffen.

Bodemgesteldheid

De grondsoort lijkt op de verschillende groeiplaatsen nogal uiteen te lopen: op de overgang van het Drentse naar het Hafdistrict klei-op-veen of kleiig veen, in de stroomdalen veen- of moerige zandgronden en soms zelfs podzol, terwijl bij Onstwedde de muizestaart juist op een zandrug temidden van veenstreken voorkomt, niet ver van een kleiopduiking (de Tichelberg). Bij nadere beschouwing blijken er toch wel wezenlijke overeenkomsten te bestaan: het substraat van *Myosurus* is gewoonlijk een mengsel van fijn- en grofkorrelig en organisch materiaal boven een ondoorlatende onderlaag (vergelijk VAN DIJK 1972). Bij toegangshekken en dammen is de enige, slappe grond vaak met zand verstevigd. Evenzo bevat het substraat op de groeiplaatsen aan de Veluwekust vaak een fractie fijn grind. (Verharding met puin blijkt evenwel funest voor de muizestaart, zoals onder meer in de buurt van het Leekstermeer werd geconstateerd.) In elk geval: ook op de groeiplaatsen in kleistreken staat de soort doorgaans op min of meer zandige grond. De betekenis daarvan zou kunnen zijn dat de grove bodemfractie vorming van een waterreservoir mogelijk maakt. Het fijnere, kleiige en organische bodemmateriaal doet onder invloed van stagnerend water het substraat oppervlakkig dichtslaan, terwijl berijding, betreding en zomerse uitdroging het substraat vrijhouden van een gesloten begroeiing. Grotendeels geldt hetzelfde voor de standplaats van *Myosurus* op akkers; alleen is het daar de ploeg die de groeiplaatsen openhoudt. Het voorkomen van dezelfde soort op vochtige akkers zowel als in vochtig grasland is ook niet zó uitzonderlijk als het weleens wordt voorgesteld: ook bronkruid (*Montia fontana*) en behaarde boterbloem (*Ranunculus sardous*) zijn van deze ogenschijnlijk sterk verschillende standplaatsen bekend, waarbij de eerste gemiddeld op lichtere en de tweede op zwaardere grond staat dan de muizestaart.

Vegetatie

Wat de vegetatie betreft waarin *Myosurus* door ons werd aangetroffen, gaat het steeds om een tredplantengemeenschap behorend tot het varkensgras-verbond (Polygono-Coronopion) met soms een lichte 'inslag' van het dwergbiezen-verbond (Nanocyperion). Het laatste komt tot uiting in het optreden van greppelrus (*Juncus bufonius*) en soms het zojuist genoemde bron-

BEVER MENTORA ZWERFSPORT

Lichtgewicht kampeer-, kano-, bergsport- en expeditie-specialist

Grote sortering: tenten
permanente tentenshow,

130 rugzakmodellen voor
trektochten, berg- en dagtochten,

slaapzakken dons of synth,

**wind- warmte- regen-
dons - kleding, laarzen,
berg(wandel)schoenen, etc**

Kortom... kom eens bij ons kijken.

Zomerkatalogus op aanvraag

Calandplein 4 Den Haag 070-893700
Bus 18 van beide stations/Parkeren
Oudedijk 243 Rotterdam 010-520468
Tram 7 v.a. C.S.

kruid. Muizestaart gedraagt zich in zoverre als een *Nanocyperion*-soort dat hij de laagste delen van het reliëf der weilandingen verkiest, waar herderstasje (*Capsella bursa-pastoris*) en schijfkamille (*Matricaria discoidea*) slechts spaarzaam optreden. Deze tredplanten zoeken de 'ruggen' tussen wagensporen op. Straatgras (*Poa annua*) en varkensgras (*Polygonum aviculare*) plegen zowel op de lagere als op de hogere gedeelten van het reliëf overvloedig voor te komen. Het optreden van blaartrekkende boterbloem (*Ranunculus sceleratus*) onderscheidt deze – nog niet officieel beschreven – 'weiland-muizestaartgemeenschap' van andere tredvegetaties. Indicatief voor een zandig substraat is de vroegeling (*Erophila verna*), die door ons herhaaldelijk samen met muizestaart werd aangetroffen. Over het geheel genomen trad *Myosurus* in Zuidwest- en Noord-Drenthe in combinatie met dezelfde soorten op als in het Hunzedal en bij Onstwedde. Van de Veluwekust wordt door VAN DIJK (1972) een soortgelijke begeleidende vegetatie vermeld.

Verspreiding

Op verscheidene plaatsen in Drenthe valt het op dat de muizestaart lokaal algemeen voorkomt bij allerlei toegangshekken en dergelijke, terwijl hij in gebieden op vrij korte afstand daarvan met ogenschijnlijk dezelfde biotopen ontbreekt. Wellicht hangt dit samen met het verspreidingsmechanisme van de soort: het ligt voor de hand dat de zaden vooral met modder aan koeiepoten en tractorbanden zullen worden verspreid. Voorzover de muizestaart aan deze verspreidingswijze is gebonden wordt zijn verspreidingspatroon door het verplaatsingspatroon van koeien en tractoren bepaald. Aldus kunnen boeren onopzettelijk tot de uitbreiding van de soort bijdragen.

Het lijkt weinig twijfel dat gericht onderzoek nog meer tot dusver onbekende vindplaatsen van de muizestaart in Drenthe en (vooral) Groningen zal opleveren. Vooral de omstreken van Veendam en Winschoten verdienen nadere aandacht (zie fig. 1). Met nadruk bevelen we de soort aan in de aandacht van plantkundig onderlegde vogelaars, wier blik niet voortdurend op oneindig maar ook weleens neerwaarts gericht is. Vermoedelijk zullen weilandingen en verbindingsdammetjes heel wat vaker door ornithologen dan door floristen worden bezocht. Dat neemt niet weg dat weilandingen een vast punt van onderzoek zouden moeten vormen tijdens de voorjaarsinventarisatie van IVON-hokken door floristen, niet alleen met het oog op de muizestaart maar ook om soorten als vroegeling en bronkruid die evenzeer vaak worden gemist.

Tenslotte willen we de hoop uitspreken dat de *Myosurus*-kartering van het Leekstermeergebied (fig. 2) over tien of twintig jaar zal worden herhaald, zodat inzicht wordt verkregen in de stabiliteit en mobiliteit van muizestaartpopulaties. Exemplaren van de kaart 1 : 10.000 die aan fig. 2 ten grondslag heeft gelegen zijn aanwezig bij het Staatsbosbeheer te Assen en in het Rijksherbarium te Leiden.

Adres van de schrijvers:
Rijksherbarium,
Schelpenkade 6,
2300 RA Leiden.

Dank

Onze hartelijke dank aan drs. J. Mennema voor kritische kanttekeningen bij het manuscript van dit artikel, en aan Jan van Os voor het tekenen van fig. 2.

LITERATUUR

- DIEMONT, W. H., G. SISSINGH en V. WESTHOFF, 1940. Het Dwergbiezenverbond (*Nanocyperion flavescentis*) in Nederland. Ned. Kruidk. Arch. 50: 215-284.
- DIJK, G. VAN, 1972. Muizestaart (*Myosurus minimus*), plant van tredplaatsen. De Levende Natuur 75: 145-148.
- DIJK, G. VAN, 1974. Nieuwe vindplaatsen van muizestaart (*Myosurus minimus*). De Levende Natuur 77: 143-144.
- HOEKSTRA, O. en D. T. E. VAN DER PLOEG, 1974. De 'zeldzaamheid' van Muizestaart (*Myosurus minimus* L.). De Levende Natuur 77: 232.
- HOEKSTRA, O. en D. T. E. VAN DER PLOEG, 1977. Nog eens Muizestaart. De Levende Natuur 80: 145-146.
- KOPS, J., 1800. Flora Batava 1. Amsterdam.
- MENNEMA, J., 1984. *Myosurus minimus* L., in: J. Mennema et al., Atlas van de Nederlandse Flora 2 (ter perse).
- MULDER, N., 1818. Elenchus Plantarum, quae prope urbem Leidam nascuntur. Leiden.
- ROMBOUTS, J. G. H. en J. J. F. H. T. MERKUS DOORNIK, 1852. Flora Amstelaedamensis. Utrecht/Amsterdam.
- SOEST, J. L. VAN, 1931. De Pteridophyta en Phanerogamae van Wieringen, in: W. C. de Leeuw & J. L. van Soest, De flora van Wieringen, Ned. Kruidk. Arch. 41: 308-355.
- TRAPPEN, J. E. VAN DER, 1844. Vierde lijst, behelzende eenige aanmerkingen en bijvoegselen, in: J. Kops et al., Flora Batava 8, p. XLI – XCVI. Amsterdam. (N.B.: de nummers in deze lijst verwijzen naar de noten in de tweede lijst op p. XIV – XXIX.)
- WEVER, A. DE, 1914. Lijst van wildgroeijende en eenige gekweekte planten in Z.-Limburg 4. Jaarb. Natuurh. Gen. Limb. 1914: 9-103.